

Lyubomir Kutin

(Festival of Opera and Ballet Arts, Stara Zagora)

The World of Festivals

Theory and Practice of Aesthetic Holidays

Abstract: The text is part of the monograph *The World of Festivals*, which is at the printer's. Festivals are among the most dynamic realities in social life. Besides, they are too sophisticated as a subject of research which needs an interdisciplinary analysis. Some of the most significant conclusions about the nature of festivals have been traced in the world and Bulgarian liberal arts. Furthermore, some generalisations have been made about the specificity of festivals compared to the other activities of cultural significance – museums, collections, aesthetic works, urbanistic development and others.

Любомир Кутин¹

(Фестивал на оперното и балетното изкуство, Стара Загора)

Светът на фестивалите

Теория и практика на художествените празници

ВЪВЕДЕНИЕ

Първоначално текстът беше замислен като второ и преработено издание на „Фестивалът като феномен на художествената култура“². Впоследствие, в хода на работата по него, се оформи в нов вид. Синтезът на идеите от няколко издания, създадени самостоятелно и в съавторство през периода 2007-2015 г., изискваха нова форма и съдържание.³ Някои от тях са предназначени за обучение на студенти. Други

---

¹ Част от книгата на автора под печат.

² Фестивалът като феномен на художествената култура. Варна: Сталкер, 2004, 255 с.

³ Кутин, Любомир. История на културата. (учебник за студентите от Колежа по туризъм – Варна). Наука и икономика – Варна, 2007, 233 с.; Кутин, Л. Европейски столици на културата. НИРА Комюникейшънс, Варна, 2010, 152 с.; Томова, Б., Андреева, Д., Кутин, Л. Календар на културните събития в Столична община – реалности, проблеми, перспективи. DMT Product, София, 2013, 48 с. (с 13 илюстрации); Научни трудове на Русенския университет – Т. 52, серия 5.2. Политологически и културологични аргументи в полза на кандидатурата на Русе за Европейска столица на културата. 2013; Кутин, Л. Българските фестивали: категории и системи на оценка. София: Авангард Прима, 2014, 128 с.; Бяла книга с анализи и предложения за реформи в сферата на фестивалите в България. Българска фестивална асоциация, София, 2015, 32 с.

текстове се фокусираха в кандидатурите на българските градове за Европейски столици на културата през 2019 г. и осмисляне на най-мощната общоевропейска културна инициатива. Не липсваха и ситуации, свързани с предложения към компетентните държавни органи и местните администрации. Те бяха съпроводени с действия, насочени към картографирането на фестивалите в България, включително и във връзка с подготовката на Национална стратегия за културата. Междувременно бяха създадени публикации с по-теоретична насоченост.⁴

Защо „Светът на фестивалите“? Защото се търсят отговори на въпроса кое налага умножаващия се брой фестивали у нас и по света. От друга страна, се прави опит за изясняване на тъканта на фестивалните събития. Чрез тях се създава реалност, сравнително слабо осмислена от съвременната хуманитаристика, публичната администрация и от самите организатори. Подобна многостранна задача е неизпълнима в скромния обем на изданието, но систематизира голяма част от идеите, споделени по различни поводи през последните години. Част от идеите са тезисно представени и с основание ще предизвикат несъгласия. В случая по-важно е да се очертаят проблемни полета, около които да се дебатира. Представеният текст се стреми да ориентира съвременния читател в галопиращото многообразие от различни по вид художествени празници. Също така е предназначен да подпомогне и работата на експерти, организатори, мениджъри на фестивали, за които намирането на компетентни, устойчиви и аргументирани решения е сериозно предизвикателство във всекидневната им работа.

ФЕСТИВАЛИТЕ И НАУКИТЕ ЗА КУЛТУРА

1. Фестивалите като предмет на научен интерес

1.1. Темата за фестивалите в световната литература

Темата за фестивалите, заедно с широкото им разпространение, навлиза в европейската хуманитаристика през втората половина на XX в. В сборника с есета „Време извън времето. Есета за фестивала“ италианският антрополог Алесандро Фаласи анализира ритуалните измерения на фестивалните събития, заимствани от древността – раждане, пречистване, преход, преобръщане, разточително потребление, драми, обмен, конкуренция, завръщане и др.⁵ В условията на традиционната култура, в която личната перспектива е погълната от колективното тяло на общността, всяка житейска трансформация и социална роля се легитимират в извънрационални мотиви. Те задават възможности за среща с отвъдния свят и преодоляване на многобройните ограничения, съпътстващи всекидневието. Метаморфозите на традиционните ритуали активно кореспондират със съвременните художествени празници. Това, от своя страна, прави интердисциплинарният поглед още по-необходим. Философи, психолози, културолози, теоретици на изкуството, етнографи, антрополози, урбанисти,

⁴ Кутин, Л. Пространство и време в художествените фестивали (Опит за анализ на фестивалния хронотоп с позоваване на Михаил Бахтин). Електронно научно издание на УНСС Медии и обществени комуникации – брой 21, септември, 2014 г. <http://media-journal.info/>; Kutin, L. Festivals in modern society Europe for, Festivals - Festivals for Europe: The Guide 2015-2016, p. 87-93; Кутин, Л. Типове художествени фестивали и артистично многообразие. Сб. Изкуствоведски четения, Институт за изследване на изкуствата, София, 2016, 309-316.

⁵ Falassi, A. „Festival: definition and morphology“, in A. Falassi (ed.) Time out of time: essays on the festival, Albuquerque: University of New Mexico Press. 1987.

политолози, социолози, икономисти, историци, географи са изправени пред сложни задачи да дефинират и осмислят широк комплекс от явления, чиято движеща сила се мотивира в значителна степен от реалности извън регламентиранияте норми и пластове на взаимоотношения...

Иван Карп и Стивън Лавин определят художествените събития като специфични обекти, които генерират интензивни сетивни преживявания.⁶ Обратно, други културни сфери и дейности, като музеите, всякакъв вид колекции, библиотеки и архиви, се обособяват като територия на дистанцията. Когато заставаме пред ценен предмет, ние се респектираме от срещата с определено свидетелство на обстоятелства, върху които няма как да влияем пряко. За разлика от музеите, артистичните събития и фестивалите разказват истории, като настойчиво ни подканват да участваме в тях. Често се оспорват и общоприети конвенции. Фестивалите демонстрират начина, по който изкрystalизира колективният опит. Днес във все по-голяма степен се налагат универсални форми на поведение и отношение, плод на глобализацията. Заедно с това се проявява несъгласие с глобалните символи – сякаш за да реабилитират грапавините на локалното съществуване. Фестивалите, по подобие на музеите, също се фокусират в миналото, за да оживят отхвърлените от универсализирания бит песни, танци, занаяти, изображения... Създават здравословна дистанция, която пародира недостатъците на традицията и деструктивните крайности в модерното съществуване. Музеите не притежават подобна гъвкавост. В тях се експонират артефакти, в тяхната застинала неподвижност и самодостатъчност – извън времето и пространството.

Има и такива фестивални събития, които се опитват да реабилитират съкровено в човешката природа – дома, въображението и паметта, подслонени по неповторим начин във всяка индивидуалност.⁷ Днес разпознаваме конкретните им прояви в широко ветрило от активности – от маргинализирания устрем на ъндърграунд културата до изтънчената претенциозност на „клубния дух от посветени“. В двата случая се демонстрира по своеобразен начин дистанция спрямо безкритично възприети идеи, предмет на активна масова консумация. Универсалните истории водят до очаквани и разбираеми събития. Локалните истории са територия на неочакваното и непонятното за непосветения в тях. Подобна ситуация в определени случаи води до радикално отхвърляне на академично школуваната образованост.

Събитията на музеите и изложбите са от друго естество. В тях се демонстрират компетентности, експонира се на пиедестал историята на универсалните културни актове, нормирани от традиционните и проверени от времето морални жестове. Фестивалите обратно, в необузданата си палавост, следват принципа „всичко е позволено“, готови са да жертват автентичността в името на комерсиалната логика, допълват своите изводи Карп и Лавин. Художествените фестивали се нуждаят от критически поглед върху произтичащите от тях последици. Всяко преувеличаване на значението им е на път да разруши установени и проверени от времето стереотипи в създаването и споделянето на изкуство. Обратно, хроничното недоверие и негативизъм спрямо фестивалите, съдържа неблагоприятната перспектива културата да се лиши от здравословна доза динамика и обновление.

⁶ Museums and communities: the politics of public culture / edited by Ivan Karp, Christine Mullen Kreamer, and Steven D. Lavine. Washington: Smithsonian Institution Press, 1992.

⁷ Башлар, Гастон. Поетика на пространството. София: Наука и изкуство, 1988, 49.

В тази връзка *интердисциплинарното международно изследване под ръководството на Университета в Съсекс (2008-2011)* определя фестивалните събития като територия на творчество. Значимите фестивали са своеобразен взрив в установения ред, концентрат от идеи, които изразяват как се мисли света в момента. Творческият им принос се крепи на вътрешно противоречиви страни, които съпътстват всеки културен акт. Диалогът и общуването се проявяват в дебата, системата на обмяна между „своето“ и „чуждото“, изкристализирали в универсални правила. Обратният, центреустремителен процес, е също толкова важен, за да реабилитира автономията на личността, общността и тяхната идентичност.⁸ Фестивалите реагират твърде гъвкаво на тази динамика. За това допринася обстоятелството, че фестивалните организации създават много бързо мрежи от социални актьори, които динамизират обмяната на идеи и практики.⁹ Тези рефлексии са отглас от миналото. Още от епохата на традиционно настроената класическа Елада, допълва в тази връзка Богдан Богданов, на общогръцките празници се регламентира възможността за диалог между иначе затворените и често враждуващи помежду си полиси.¹⁰ По време на Олимпийските игри се преустановяват дори и войните.

В изследването на Университета в Съсекс са формулирани някои основни категории, които обуславят природата на фестивалите. Пространствено-времето измерение изразява връзките им с градската среда – градът като дом и място за общуване с близки и приятели. Фестивалите, по подобие на традиционните събори, са съвременна платформа за демонстрация, укрепване на идентичност и приобщаване към общността. В последните десетилетия са и универсален инструмент за промотиране на регионите. Икономическо-организационното измерение пречупва артистичните дейности през призмата на социалното предприемачество. То се полага в разбирането на всяка съвместна дейност като усилие в името на общо благо – било то под формата на копорация, община, сдружение, фондация.... Фестивалите ангажират в динамичен порядък социалните актьори и огромното многообразие от мрежи, свързани с мобилност, теми, ориентация, класи, пол, раса, етническа принадлежност. Фестивалите са и форма на представителство, юридически статус, както и свързаните с него идеи, мисия, цели и послания.¹¹

Представените възгледи не съумяват да обобщят изчерпателно значението на художествените празници в перспективата на личността – най-вече като институция за оценка, насърчаване, популяризиране и честване способности и творчески постижения. А фестивалите играят все по-голямо значение и във формирането и узаконяването на

---

⁸ Delanty, Gerard and Santoro, Marco. Deliverable 1.1 European Public Culture and Aesthetic Cosmopolitanism ANNEXES p. 43 (SEVENTH FRAMEWORK PROGRAM, Project no: 215747 Project acronym: EURO-FESTIVAL Project title: Art Festivals and the European Public Culture SSH-2007-5.2.2 _Creativity, Culture and Democracy’).

⁹ Delanty, Gerard and Santoro, Marco. Deliverable 1.1 European Public Culture and Aesthetic Cosmopolitanism ANNEXES p. 41-46 (SEVENTH FRAMEWORK PROGRAM, Project no: 215747 Project acronym: EURO-FESTIVAL Project title: Art Festivals and the European Public Culture SSH-2007-5.2.2 _Creativity, Culture and Democracy’).

¹⁰ Богданов, Б. История на старогръцката култура. София: Наука и изкуство, 1989, 33.

¹¹ Sassatelli, Monica. Deliverable 1.1 European Public Culture and Aesthetic Cosmopolitanism ANNEXES p. 23-26 (SEVENTH FRAMEWORK PROGRAM, Project no: 215747 Project acronym: EURO-FESTIVAL Project title: Art Festivals and the European Public Culture SSH-2007-5.2.2 _Creativity, Culture and Democracy’).

елити не само в художествената сфера, а в много по-широки сфери – медии, различни социални проекти, политическо лидерство, корпорации и т.н.

Отчитайки това, някои изследователи обръщат внимание върху потенциала на фестивалите да актуализират прояви на традиционната солидарност, изразяваща се във взаимопомощ и колективни действия в името на общи цели. Според Алесандро Боло те са притегателна форма за ангажирането на третия сектор и бизнеса, включително с икономическите последици, изразяващи се със силна диверсификация на финансовия микс. Това еманципира и организаторите им. Свидетели сме дори и на крайни прояви, при които отказът от държавна или общинска помощ е норма на поведение, декларира се съпротива на корисни нерегламентирани политически вмешателства. Партньорството с корпоративни и най-вече банкови фондации е по-малкото зло, защото се основава на конкретни взаимни бизнес ангажименти. Въпросът за измеренията на деформациите остава открит. Необходимостта от специална регулация на политическата и икономическата намеса в публичния живот е безспорна, но намирането на оптимални решения все още предстои.

Според Боло, фестивалните активности създават „прости“ и основни продукти – с висока степен на комуникативност и достъпност. Като мултидисциплинарно събитие, фестивалите „прескачат“ от изкуството в сферата на екологията, защитата на групи в неравностойно положение, дискриминацията, правните инициативи. Често изграждат и партньорства като коректив на вродения „егоизъм“, формиран от тясната специализация и професионализация. Напоследък фестивалите все по-активно се втурват да популяризират изкуства и културни практики, които трудно се свързват с публични действия – като литературата и четенето – с възможността да постигат микро-космос на голямата световна литература в рамките на обозримо пространство.¹²

В тази връзка интерес представляват и заключенията на *Флоранс Габер*, свързани с фестивалите за улични изкуства. Авторката ги характеризира като територия на привърженици и фенове в опозиция на повърхностно любопитната аудитория. Една специална общност прокарва радикални разделителни линии, изгражда допълнителни защитни механизми, страстно заявява себе си в условията на улицата, като най-традиционното място на публичност.¹³

Британският културолог *Кристофър Моан* показва как добрите фестивали отглеждат грижливо компетентности за добро управление. Нещо повече, той ги представя като одушевено същество в съзряването на което се проявяват характеристиките на индивидуалното човешко развитие. Периодът *от 0 до 3 години* е белязан от приповдигнатото състояние на еуфория, породено от празника, новостите и произтичащите ефекти. Между *4 и 7 години* са суровите времена на изпитания, по подобие на приказните сюжети и герои. Изниква и въпросът: *Защо съществуваме?* Енергията на местната подкрепа започва да се изчерпва. Нови източници все още не са мобилизирани или, ако се намерят, костват много усилия. *8-12-годишните фестивали* се характеризират с увеличаване на проникването в местната култура. Тогава неизбежно пазарът застава срещу продукта. Организаторите са пред дилемата – кое е по-важно: да произведат или да продават? Каузата, първоначално плод на

¹² Festivals: Challenges of growth, Distinction, Support Base and Internationalisation, con Dragan Klaić, Ugo Bacchella, Elena Di Stefano, City of Tartu Publ., Culture 2000.

¹³ <<http://www.efa-aeef.eu/en/activities/efrp/>> 2006 EFRP Workshop Le Mans „What makes festivals sustainable?“ - Gaber, F. (прегледана на 15 май 2014 г.)

стихийен ентузиазъм, се е трансформирала в инструмент – с всичките си позитиви и негативи. Във възрастта *13+ години* вниманието се устремява към неизброимите възможности на заобикалящия свят, извън пряката дейност на фестивала. На преден план се изтласкват икономически знания и компетентности, които се ръководят от политически програми. Фестивалната организация узрява и уляга.¹⁴

Независимо от любопитните паралели с личностното развитие и сложния диалог с околната реалност, в действителност артистичните събития като че ли са много по-податливи на влияния и превратности на съдбата от всякакъв род. Било то от силните на деня, от модни стилове и течения, от конкретни личности или от военни, социални или природни катаклизми.

Представеният преглед на публикациите за фестивалите в световната литература очертават основни тематични направления. Липсата на достатъчно осмислен, систематизиран и структуриран понятиен апарат неизбежно възпрепятства задълбочени анализи. Независимо от интересните догадки и любопитни аналогии, адаптирането на идеите, инструментариума и прогнозите на разнообразни научни дисциплини спрямо темата за фестивалите, все още предстои. Краткото време, в което те са натрупани, имат характера на неферментирани хипотези. Големият въпрос е как разнородните етнографски, социални, политически и икономически обекти на изследване да съчетаят в себе си света на човека и художествените реалности.

1.2. Темата за фестивалите в българската литература

В българската литература липсва традиция в общетеоретични изследвания за фестивалите. Затова нейният преглед ще скицира някои факти в систематизирането на различни по характер, традиция и обхват фестивални събития. Книгата на Найден Найденов „Из музикалното минало на Варна“ е с мемоарен характер. Нейният автор е сред инициаторите на първия фестивал в България – Български народни музикални тържества (днешният Международен фестивал "Варненско лято"), основан през 1926 г.¹⁵

През 1996 г. Розмари Стателова създава монографията, посветена на 70-годишнината от основаването на Международния музикален фестивал „Варненско лято“. В нея се съдържат някои обобщения за възникването и периодите на фестивала, както и за особеностите в неговото съществуване след 90-те години на XX в.¹⁶ Двадесет години по-късно, по повод 90-годишнината от основаването на първия български фестивал, авторката подготви второ допълнено издание.¹⁷

През 1995 и 1996 г. във Варна, също по повод 70-годишнината от основаването на Международния музикален фестивал „Варненско лято“, са организирани научни конференции. Представени са и някои по-обща проблемни доклади, посветени на българските и европейските фестивали. На разгорещена дискусия се открояват различните гледни точки, анализирани в изследванията на Лавин и Карп. Организатори на фестивали и експерти в музейното дело спорят дали разходите за фестивални

¹⁴ <<http://www.efa-aef.eu/en/activities/efrp/>> 2008 EFRP Urban impact of artistic festivals, Helsinki 11-12 April 2008 Workshop Helsinki - Maugham C. (прочетено на 15 април 2014 г.)

¹⁵ Найденов, Найден. Из музикалното минало на Варна. София: Наука и изкуство, 1972.

¹⁶ Стателова, Розмари. Лятото на българската култура. Варна: Сталкер, 1996.

¹⁷ Стателова, Розмари. Лятото на българската култура. София: Рива, 2016.

събития не граничат с откровени разхищения и доколко музейните експозиции са в състояние да излязат отвъд своята застиналост и тясно специализирана комуникация.¹⁸

Последните десет години бележат увеличен брой публикации по темата. През 2009 г. Розалия Бикс публикува монографията „Фестивалът и неговото „златно време“, посветена на 40-годишнината от създаването на Фестивала на оперното и балетното изкуство – Стара Загора. Направено е цялостно представяне на форума, свързано с неговата организация, участниците, репертоара в програмите през годините.¹⁹

В статията си „Фестивалите на изкуствата – между глобалния артпазар и локалната културна идентичност“ Николай Йорданов регистрира възможностите на фестивалите за културен обмен и за икономическото развитие на градовете. Днес фестивалите имат шанс, чрез партньорство с културните и творческите индустрии, да се обособят като територия за социално и културно предприемачество.²⁰

В изследването „Джазът в България и българите в джаза“ Владимир Гаджев представя сложния диалог на тоталитарната власт с музикантите и инициаторите на форуми в сферата на джаза.²¹ Книгата от същия автор „Когато Западът среща Изтока“ разглежда значението на джаз фестивалите след промените от 1989 г. за популяризиране на етно и уърлд музиката.²² Владимир Гаджев проследява историята и тенденциите на най-престижния фестивал за поп музика у нас от времето на социализма – „Златният Орфей“.²³

Дисертацията на Богдана Атанасова „Джазови фестивали в България след 1989 г.“, съдържа богата информация и оценки за събитията. Показателни са и наименованията на отделните глави, в които се синтезират оценки: „Джаз фестивал Варненско лято – креативният фестивал“; „Хасково джаз – феноменът в българския фестивален календар“; „Банско джаз – популярният фестивал“; „Пловдивски джаз вечери – изисканият фестивал“; „София мюзик джем и София джаз пийк“ – разпиляното ехо на софийските фестивали.²⁴

През 2011 г. Веселина Гюлева публикува „Летопис на Национален фестивал на малките театрални форми“ – Враца от началото на съществуването си през 1977 г.²⁵

С подобен характер е и книгата на Дариан Георгиев „10 години Форум-фестивал Вселената на компютърната музика“ (Computer Music Space). Авторът прави обзор на

---

¹⁸ Празници и зрелища в европейската културна традиция през Средновековието и Възраждането. София: ИК „Гуторанов“, 1996 и Сб. Празници и зрелища в съвременната европейска култура. София: ИК „Гуторанов“, 1998. Отговорен редактор и на двете издания е Димитър Овчаров. Авторският състав включва: Богдан Богданов, Владислав Даркевич, Иван Божилов, Анчо Калоянов, Елена Тончева, Виолета Нешева, Николай Овчаров, Татяна Бернщам, Ирена Бокова, Гергана Панова, Наталия Рашкова, Мирелла Дечева, Анелия Динчева, Сабина Испас, Маргарита Карамихова, Рачко Попов, Вяра Костадинова, Ружа Нейкова, Розмари Стателова, Любен Ботушаров, Годор Ив. Живков, Валентин Ангелов, Евгения Иванова, Франс де Руитер, Томас Кланянски, Светлана Балинова, Лидия Петрова, Диана Тодорова, Цвета Тодорова, Елена Бъчварова, Константин Кукушев, Любомир Владков.

¹⁹ Бикс, Розалия. Фестивалът и неговото „златно време“. София: Дъга плюс, 2009.

²⁰ Йорданов, Николай. Фестивалите на изкуствата – между глобалния арт пазар и локалната културна идентичност. Публични политики, бр. 1, 2013.

²¹ Гаджев, Владимир. Джазът в България. Българите в джаза + CD. София: Изток-Запад, 2010.

²² Гаджев, Владимир. Когато Западът среща Изтока. София: Изток-Запад, 2012.

²³ Гаджев, Владимир. Седемте изкушения на „Златния Орфей“. София: Изток-Запад, 2011.

²⁴ Атанасова, Богдана. Джазови фестивали в България след 1989 г. НБУ, Департамент „Музика“, 2013.

²⁵ Гюлева, Веселина. Летопис на Национален фестивал на малките театрални форми. Враца, 2011.

единственото по рода си събитие за популяризиране, развитие и учебни практики в областта на електронната, електроакустичната и компютърната музика в България. Освен програмите на фестивала са анализирани и факторите, повлияли върху неговото съществуване.²⁶

Книгата на Диана Данова-Дамянова в "Musica Nova в българската музикална култура" е посветена на Дружеството за нова музика в България, по чията инициатива се провежда Международният фестивал за съвременна музика. Проследени са в подробности естетическите, творческите и изпълнителските акценти в програмите на събитието.²⁷

Камелия Николова, в обзорното изследване „Театърът на границата на XX и XXI век“, е посветила една глава специално на фестивалите.²⁸ В друго свое изследване същата авторка представя системата на организация и принципите на програмиране в Единбургския фестивал.²⁹ Една от малкото книги в българската литература, посветена на друго престижно събитие извън страната – кинофестивала в Кан – събира впечатленията на кинокритика Вера Найденова през периода 1993-2015 г.³⁰

Темата за фестивалите, макар и все още рядко, попада и в литературата, посветена на маркетинга, икономиката и туризма. Лиляна Атанасова и Атанас Луизов изследват особеностите и структурата на брандинга на един град чрез фестивалните събития и по-специално фестивалът „Включи града“ в Бургас.³¹

Десислава Стойчева в монографията си "Управление на иновативни театрални проекти" споделя богат опит от фестивални инициативи у нас и по света, свързани с театъра.³²

След 2010 г. се увеличават анализите на фестивалите, като обект на публични политики. На семинар в Гьоте институт, София, Биляна Томова и Диана Андреева анализират фестивалите и тяхната роля за развитие на изкуствата, културните и творческите индустрии и културния туризъм (2011). През 2012-2013 г. е събрана и богата база данни, публикувани в специално издание, посветено на календар на културните събития в Столична община.³³ През същия период, със съдействието на Министерството на културата, е осъществено картографиране на фестивалите в България. Обобщена е подробна информация за 117 събития от 29 селища в страната, част от която е предмет на анализ и в настоящето издание.

През 2011 г. Фондация „Sofia Festivals“ създава регистър на фестивалите в София по следните показатели: резюме; профил на събитието (жанр, първо издание,

²⁶ Георгиев, Дариан. 10 години Форум-фестивал Вселената на компютърната музика. Изд. Екоекспрес, 2011.

²⁷ Данова-Дамянова, Диана. Musica Nova в българската музикална култура. Институт за изкуствознание, БАН, 2009.

²⁸ Николова, Камелия. Театърът на границата на XX и XXI век. София: Фигура, 2007.

²⁹ Николова, Камелия. Българският театър след 1989 и новата британска драма. София: УИ "Св. Климент Охридски", 2013.

³⁰ Найденова, Вера. Фестивалът в Кан. София: ИК Петко Венедиков, 2015.

³¹ Атанасова, Лиляна, Луизов, Атанас. Брандинг на град чрез фестивални събития и изследване на нагласите към фестивала „Включи града“ в Бургас – методически и приложни аспекти. Годишник на БСУ, Т. XXVII, 2012.

³² Стойчева, Десислава. Управление на иновативни театрални проекти. София: Валентин Траянов, 2013.

³³ Томова, Б., Андреева, Л., Кутин, Л. Календар на културните събития в Столична община – реалности, проблеми, перспективи. Обсерватория по икономика на културата, DMT Product, София, 2013.

периодичност, брой издания до 2010 г., последно издание до 2010 г., места на провеждане, достъп, билети); програмна селекция (фокус, критерии за селекция). Основни източници на информация са архиви за финансирани събития от Столична община и специално попълнени анкетни карти. В резултат от разработката са картографирани 138 фестивални събития в столицата. Независимо от ценната и полезна информация, поради липса на актуализиране, данните от него си остават снимка на моментното им състояние, без да отразява тенденциите и процесите в културния живот на столицата.³⁴

През 2013-2015 г. Българската фестивална асоциация създава Бяла книга с анализи и предложения за реформи в сферата на фестивалите в България по проект „Българо–норвежко партньорство за прозрачна и ефективна публична подкрепа на културния сектор в България“.³⁵

През 2015 г., по инициатива от Индъстри „Уоч Груп“ ООД и Фондация „Бауерзак“, екип от Катедра „Приложна и институционална социология“ към Пловдивския университет „Паисий Хилендарски“ и Фондация „Отворени изкуства“ осъществи изследване, посветено на общите икономически ефекти от фестивала Нощ/Пловдив 2015. Резултатите от анализа на ползите и разходите сочат, че за всеки инвестиран лев в провеждането на Нощ/Пловдив 2015, приходите за икономиката са в размер на 4 лв. Пределният приход, който е резултат от 42000 посещения, направени от 31000 уникални посетителя в рамките на двете фестивални вечери, е в размер на 783 000 лв.³⁶

Прегледът на представените изследвания в България, посветени на фестивалите, показва, че те в повечето случаи се фокусират върху отделни явления. Опитите за събиране на системни и съизмерими данни все още имат спорадичен характер и не позволяват да се проследят тенденции.

1.3. Терминът „фестивал“

Терминът „фестивал“ има многобройни значения на различни езици. Неговата масова употреба идва от латинските *festivus, festum*. С *festival* в английския език се означава един ден или период на празнуване, обикновено по религиозни причини. Второто значение се свързва с организирана серия от концерти, пиеси, или филми, обикновено провеждани всяка година на едно и също място. Произходът в употребата е от средноанглийски, като прилагателно име, през старофренски от средновековен латински *festivus*. Употребата на думата *festifall* като съществително е регистрирана едва през 1589 г.³⁷

На латински език се използват още думите *festus-festus dies*, което е преминало в немското *das Fest* и във френското *la fete*. Във френския има и други думи, които служат за различаване на тези два аспекта. Единият е изобщо всякаква тържественост, която се противопоставя на обикновения делник с това, че е празна, че в нея няма особено съдържание. Другият аспект на празника, който ясно се чувства в *das Fest* и който битува и в нашата дума празник, е пълният ден. Този празник, в който нещата са

³⁴ <<http://sofiafestivals.tumblr.com/>> (прегледан на 15.04.2015)

³⁵ <[http://www.bfa.bg/common/images/src/file/White%20Paper%202015%20\(5\).pdf](http://www.bfa.bg/common/images/src/file/White%20Paper%202015%20(5).pdf)> (прегледан на 30.07.2017)

³⁶ <<http://www.iwatchbulgaria.com/culture>> (прегледан на 30.07.2017)

³⁷ <<https://en.wikipedia.org/wiki/Festival>>

по-пълни, отколкото в делника, защото са по-основни и по някакъв начин свързани с друга постановка на живота, каквато в делника няма.³⁸

Голямата немска енциклопедия от 1930 г. определя фестивала като “нещо, отличаващо се или чрез специален подбор на изпълнителите, също чрез надскачащо обичайното представяне на драматично произведение, посредством особени художествени средства на неговата постановка; създадени по особено празничен повод юбилеи, дни на спомен или на почит. В края на XVII и XVIII век придворните фестивали заемат важно място в обществения живот. Сред тях са Гьотевите поеми за празнични събития (“Събуждането на епименидите” или “Възхвала на изкуствата”).”³⁹

Изданията на Голямата немска енциклопедия от 1984 г. определя фестивалите като „празненства, представления с особено качество, което е невъзможно да се постигне в регулярното репертоарно производство. Чрез мястото (традицията, сградите, ваканционната атмосфера) и възлагането на специални композиции, фестивалите излизат отвъд рамките на всекидневието. Първите модерни художествени празници са във Великобритания: фестивалът на три хора от катедралите в Глостър, Устър и Херифорд (1719)⁴⁰. Първият фестивал отвъд океана е в Устър (1858), САЩ. Част от музикалните фестивали са посветени на отделни композитори: Моцартовият фестивал на международната фондация „Моцартеум“ в Залцбург (1877); Баховият фестивал на Новото Бахово общество (1901), Лайпцигският Бахов фестивал на Лайпцигското Бахово дружество (1908-1939) г. и Баховият фестивал на Новото Бахово общество в северношвейцарския курортен град Шафхаузен (1946); Хенделовият фестивал в Гьотинген (1920); Фестивалът, посветен на Бетовен в Бон (1931); музикалните фестивали на Международното общество за нова музика в различни места на Европа (1923, като от 1940 г. се премества и в САЩ)”.⁴¹

Изданията “Европейските фестивали”, посветено на 50-годишнината от създаването на Европейската фестивална асоциация, представя следната дефиниция: “Фестивалът е празнично събитие, обединена програма от художествени изпълнения, която надхвърля качествата на всекидневното програмиране, за да постигне ниво на изключителна празничност на определено място. Следователно, тя притежава уникална привлекателност, която може да бъде поддържана само за определен период от време. Тази характерност трябва да бъде подчертана от високо качество на изпълняваното произведение (както класическо, така и експериментално) и стремеж към съвършенство, както и с използване на конкретната среда, трябва да създава специфична атмосфера, в която пейзажът, характерът на града, ангажираността на неговите жители и културната традиция на целия регион, са допринасящи фактори”.⁴²

Уставът на Европейската фестивална асоциация регламентира и някои допълнителни изисквания. За да бъде приет за пълноправен член на Асоциацията един фестивал трябва да има редовна дейност най-малко от три години (или да има най-малко две реализирани програми). Също така е необходимо да е с установена периодика в провеждането си (всяка година, на две години, на три години). Високото

³⁸ Богданов. Б. Празникът в традиционната и модерната култура. -В: Сб. Празници и зрелища в европейската културна традиция през Средновековието и Възраждането. София, 1996, 6.

³⁹ Der grosse Brockhaus. 1930, Bd.6, S.172.

⁴⁰ <https://en.wikipedia.org/wiki/Three_Chairs_Festival> (прегледан на 06.05.2017)

⁴¹ Der grosse Brockhaus, 1984, S. 401-402

⁴² European festivls. Geneve, 1995, p.16.

артистично ниво, с престиж и международна известност и гарантираното свободно движение на програми, артисти, посетители, медии оформят следващите характеристики. И накрая, необходимо е фестивалът да има определена легитимност (с определено име и представителност) и солидна, проверима финансова база.

1.4. От религиозния ритуал и светския разкош към автономията на изкуството

В широки времеви граници изкуството съществува по-скоро като вид услуга, придружавайки други обществени дейности (ритуал, война, състезание). Дори в гръко-римския свят богатият празничен календар не създава специални артистични форуми. В изследванията си, посветени на романа като словесен жанр, Михаил Бахтин прави обобщения, които съдържат безспорни паралели с фестивалите. Тъканта на романовия текст е изградена чрез *полифоничен строеж*. Художествената изразност в него е сложна амалгама от вътрешни различия, достигащи до противоречия.⁴³ Романът е невъзможен в античната епоха, защото за човека от онова време съществува в условията своеобразно *тъждество със себе си*. За него няма граница между публичен и частен живот.⁴⁴ А това не му позволява да възприема и упражнява изкуството като част от специфична професия или още повече да възприема художествените си занимания като собствен оригинален принос в неговата история. В древногръцките полиси отделният човек е изцяло „открит“ пред общността, а пълноценният художествен живот се нуждае от индивидуалната рецепция на частния човек, от многообразие на гледните си точки и активен диалог между тях. Художествената реалност не е обособена като самостоен свят, а се осъществява чрез ритуалите и мистериите.

„Модерните“ наченки на индивидуализация и психологизъм са характерни за късния елинизъм и християнската култура, но там изкуствата са вплетени в идеологията на вярата; тяхното светско празнуване е обект на строги канонични ограничения. Манастирите и храмовете, като средище на артистични активности през Средновековието, задават на творците определени жанрови и тематични рамки. В тях литературата, музиката, визуалните, театрализираните постановки обслужват литургичното действие. Дворците на благородниците са своеобразни „острови“ на рафинирани светски занимания и добродетели, но те са твърде пръснати, за да гарантират и развиват устойчива и ефективна публична активност. Средновековният град изпълнява преди всичко духовни (седалище на архиепископа), административни (събиране на данъци) и военни (локация на армията) функции. Едва през Ренесанса градовете обогатяват общественото си предназначение, превръщайки се в центрове на делова и художествена активност. Тогава се утвърждават новите правила на общуване, сред които са и публичните артистични събития. Оформя се и устойчив обществен

---

⁴³ Според идеите на Михаил Бахтин романът смесва стилове; свързва в изображението високото и ниското, представя различността и противоречията на света, съществуването на гледни точки. Названието "роман" възниква през XII-XIII век, когато с него наричат кратка белетристична творба, написана на някой от романските езици, за разлика от подобни произведения, които по това време се пишат на древния, но мъртъв латински език. С течение на времето "роман" става название на голямо епическо произведение. Наченки на романа като литературен вид обаче се появяват много по-рано. Още при упадък на античното общество се създават повествователни произведения от типа на "Златното магаре" на Апулей, "Дафнис и Флоя" от Лонг. Възникват романи за Александър Македонски, за Троянската война и други – б.а.

⁴⁴ Бахтин, М. Въпроси на литературата и естетиката. София: Наука и изкуство, 1983, 293.

слои, трайно ангажиран в производството, съхранението, разпространението и потребяването на естетически ценности. Развитието на науката, техниката и архитектурата създават възможности за строителството на по-големи и удобни зали за концерти, театрални, оперни и балетни спектакли, изложбени и музейни експозиции. Откритията в механиката подобряват тяхната акустика, както и качествата на музикалните инструменти. Семейните съкровища, картините и пластиките напускат частните домове и влизат в орбитата на публичния обмен. Те попадат и стават обект на активна размяна в množащите се тържища, панаири и изложения. Книгопечатът, възникнал през XV век, както и разнообразието от техники за тиражиране, правят художествените изделия много по-достъпни и евтини. Заедно с автономията в индивидуалното съществуване, чрез университетите се обособяват и устойчиви и масови форми на професионално обучение. Така предприемачите от третото съсловие намират в артистичните активности подходяща форма да отстояват собствения си престиж и влияние в обществото.

Във всекидневното представените тенденции са почти незабележими, но ефектите от променената ситуация са налице. В тази връзка Йохан Хьойзинха обобщава: “Постоянно се проявява усещането за безправие, гнетящата боязън спрямо адските мъчения и съдебните преследвания, непрекъснатата угроза от чума, пожари и глад, страхът пред коварните замисли на дявола и уроките, донесени от вещниците. Нещастният човек имал нужда да противостои на всичко това, не само във всекидневното споменаване на обещаното от Небето спасение, а и в упованието на неотслабващата грижа и милост Господна. От време на време е било нужно и облагородяващото въздействие на пища и всеобща прослава на красотата на живота. Житейските радости в първичните им форми на игрите, любовта, пиенето, песните и танците, тук вече са били недостатъчни. Всичко това е трябвало да бъде облагородено от съпричастността към красотата, стилизирана във всеобщото радостно действие. И понеже обикновеният човек още не е можел да намери удовлетворение в четенето на книги, в слушането на музика, в преживяването на произведенията на изкуството или в любуването на природата, защото книгите са били прекалено скъпи, а природата – пълна с опасности, изкуството е било естествена съставна част от празнуването”.⁴⁵

Хората търсят не изкуството само по себе си, продължава Хьойзинха, а красивото в живота. При това, те се стремят *да се насладят на изкуството* чрез индивидуалното му съзерцание, да се отдадат на мъката или да развълнуват душите си. Изкуството през XV век се възприема като приложение към живота, задължаващо извисяване над жизнената рутина. То се стреми да звучи в съгласие с упоението от живота – било в най-високите пориви на религиозното чувство, било в пищните светски развлечения.

Как стават промените в изкуствата и новото отношение към тях? Разраства се художествената продукция. В дворците на знатните граждани се натрупват повече предмети. Поддържат се по-малки и големи музикални състави. Все по-често се устройват празненства, на които се канят пътуващи театрални трупи. Върху тази основа израства художественото чувство, което се споделя сред все повече хора.⁴⁶ Създава се потребност изкуството да бъде излагано и „разигравано” в специално пригодена за тази цел светска обстановка.

⁴⁵ Хейзинга, Й. Осень средневековья. Москва, 1988, 282.

⁴⁶ Хейзинга, Й. Цит. съч., 276.

Изобилието от разкош се увеличава и придворните празници все повече го демонстрират. Така например в Лил през 1454 г. се организира поредица от тържества, които да насърчат участниците в кръстоносния поход против турците. Грандиозните празници са низ от тържествени обеда и вечери. На тях се дава обет за участие в похода. Впоследствие политическите внушения ще бъдат сред постоянните атрибути на публичните тържества. За подготовката на празненството се назначава високопоставена комисия. Специално място е отредено за церемонии или мистерии. Канят се гости, които участват с маски. Строгий ред на празнуване преминава през разглеждане на специално създадени за целта скулптури и кулминира в представянето на „живи картини“. Кулминацията е пишно представление. В него главна роля изпълнява председателят на комисията. Той възсяда слон, предвождан от великан-турчин. Пред отрупаните с кулинарни специалитети маси се изграждат огромни декори: платноход с екипаж, полянка, обкръжена от дървета, с извор, скали и статуята на св. Андрей⁴⁷; замъка на Лузинян⁴⁸ с феята Мелюзина⁴⁹; сцена с лов на дивеч, близо до вятърна мелница, кътче с горски гъсталак с движещи се диви зверове. В края на спектакъла са музикалните изпълнения на хор, солисти с орган и оркестър.⁵⁰

В случая дворецовите тържества съчетават митологически, алегорически и морализаторски персонажи. На преден план е игровата *демонстрация на разкош*. В центъра на вниманието е възложителят – благородник. С течение на времето дворецовият светски празник се демократизира. Появяват се “реденрайкерите” – риторически общества, възникнали в Нидерландия. В тях участват любители на словесността, в градове и дори в села. На своите регулярни събрания, членовете на тези общества се съревновават в съчиняване на стихове и песни, неголеми пиеси и фарсове, устройват градски празненства, разиграват спектакли. Регламентът на техните събрания, поетически състезания и изобщо на тяхната дейност е изключително сложен и строг, но в тази сложност и строгост присъства и игрови елемент. Обществата на риторите са изразители на бюргерската култура в противовес на аристокрацията и църквата.⁵¹ Дотогава запазена територия за светски празненства са само княжеските двореци.

Налице е и силна съпротива от страна на консервативните обществени слоеве – „новото благочестие, строгите сериозни мъже и смирени жени, търсеци за себе си опора от братята в Общия Живот. Освен пагубната роля на светското разточителство, те имат и естетически аргументи: многогласието в канонното пеене, използването на органа, различните видове каденци и музикални украшения в пеенето се възприемат като творения на дявола, за да изкушат хората“.⁵²

ЛИТЕРАТУРА

⁴⁷ Св. Андрей е първи сред 12-те християнски апостоли – бел. на авт.

⁴⁸ Лузинян – династически род в западна Франция, участвал активно в кръстоносните походи през XIV-XV век – бел. на авт.

⁴⁹ Феята Мелюзина произхожда от келтски и средновековни легенди, дух на прясната вода и светите речни извори – бел. на авт.

⁵⁰ Хейзинга, Й. Цит. съч., 282-284.

⁵¹ Хейзинга, Й. Цит. съч., /Бележка под линия на с. 483/.

⁵² Хейзинга, Й. Цит. съч., 291-292.

- Бахтин 1983: *Бахтин, М.* Въпроси на литературата и естетиката. София: Наука и изкуство, 293.
- Бикс 2009: *Бикс, Р.* Фестивалът и неговото „златно време“. София: Дъга плюс.
- Гаджев 2010: *Гаджев, Вл.* Джазът в България. Българите в джаза + CD. София: Изток-Запад.
- Гаджев 2012: *Гаджев, Вл.* Когато Западът среща Изтока. София: Изток-Запад.
- Гаджев 2011: *Гаджев, Вл.* Седемте изкушения на „Златния Орфей“. София: Изток-Запад.
- Георгиев 2011: *Георгиев, Дариан.* 10 години Форум-фестивал Вселената на компютърната музика. Изд. Екоекспрес.
- Гюлева 2011: *Гюлева, Веселина.* Летопис на Национален фестивал на малките театрални форми. Враца.
- Кутин 2007: *Кутин, Любомир.* История на културата. Варна: Наука и икономика, 233 с. (учебник за студентите от Колежа по туризъм – Варна)
- Кутин 2010: *Кутин, Л.* Европейски столици на културата. Варна: НИРА Комюникейшънс, 152 с.
- Томова, Андреева, Кутин 2013: *Томова, Б., Д. Андреева, Л. Кутин.* Календар на културните събития в Столична община – реалности, проблеми, перспективи. DMT Product, София, 48 с. (с 13 илюстрации);
- Кутин 2014: *Кутин, Л.* Българските фестивали: категории и системи на оценка. София: Авангард Прима, 128 с.
- Кутин 2015: *Кутин, Л.* Бяла книга с анализи и предложения за реформи в сферата на фестивалите в България. Българска фестивална асоциация, София, 32 с.
- Кутин 2014: *Кутин, Л.* Пространство и време в художествените фестивали (Опит за анализ на фестивалния хронотоп с позоваване на Михаил Бахтин). Електронно научно издание на УНСС Медии и обществени комуникации – брой 21, септември. <http://media-journal.info/>
- Кутин 2016: *Кутин, Л.* –В: Сб. Изкуствоведски четения. Типове художествени фестивали и артистично многообразие. Институт за изследване на изкуствата, София, 309-316.
- Стателова 1996: *Стателова, Розмари.* Лятото на българската култура. Варна: Сталкер.
- Стателова 2016: *Стателова, Розмари.* Лятото на българската култура. София: Рива.
- Хейзинга 1988: *Хейзинга, Й.* Осень средновековья. Москва, 282.
- Kutin 2015-2016: *Kutin, L.* Festivals in modern society Europe for Festivals, Festivals for Europe: The Guide, p. 87-93.
- Falassi 1987: *Falassi, A.* Festival: definition and morphology in A. Falassi (ed.) Time out of time: essays on the festival, Albuquerque: University of New Mexico Press.